

FUTBOL SPORT TURNING NING JAMIYAT HAYOTIDAGI AHAMIYATINING SOTSIOIOGIK TAHLILI

X.U. Samatov

Ilmiy rahbar.

Abdusalomov Diyorbek

Toshkent Axborot Texnologiyasi Universiteti

Samarqand filiali Kompyuter injiniring fakulteti DI 21-11-guruh talabasi.

Telefon raqam: +998912987102

Elektron pochta manzili: Diyorbekabdusalomov32@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11235779>

Annotatsiya. Ushbu maqola futbol o'yinining jamiyatdagi roli va uning sotsiologik aspektlarini chuqur o'rganadi. Maqolada futbolning jismoniy, madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirlari tahlil qilinadi. Futbolning turli millat va irqdagi odamlarni birlashtirishdagi roli, shuningdek, milliy va mahalliy identitetlarni shakllantirishdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Iqtisodiy jihatdan, futbolning mahalliy va global iqtisodiyotga bo'lgan ijobiy va salbiy ta'sirlari muhokama qilinadi. Shu bilan birga, futbol atrofida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan konfliktlar va ijtimoiy muammolar, jumladan irqchilik va zo'ravonlik kabi salbiy hodisalar tahlil qilinadi. Maqola, futbolni faqat sport turi sifatida emas, balki keng ijtimoiy hodisa sifatida qarashning zarurligini ta'kidlaydi va ushbu o'yinning jamiyatdagi muhim o'rnini yoritib beradi. Maqolada keltirilgan tahlillar va masalalar futbolning murakkab ijtimoiy tizim sifatidagi rolini chuqurroq tushunishimizga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Futbol, Jamiyat, Sotsiologik tahlil, Madaniy integratsiya, Ijtimoiy kelishuv, Iqtisodiy ta'sir, Global sport, Fanatizm, Sport va siyosat, Futbol to'plari, Sport iqtisodiyoti, Xalqaro musobaqalar

A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE IMPORTANCE OF FOOTBALL IN THE LIFE OF SOCIETY

Abstract. This article examines the role of the game of football in society and its sociological aspects. The article analyzes the physical, cultural, economic and social effects of football. The role of football in uniting people of different nationalities and races, as well as its importance in shaping national and local identities, is examined. Economically, the positive and negative effects of football on the local and global economy are discussed. At the same time, the conflicts and social problems that can arise around football, including racism and violence, are analyzed. The article emphasizes the need to consider football not only as a sport, but as a broad social phenomenon and highlights the important role of this game in society. The analysis and issues presented in the article will help us to better understand the role of football as a complex social system.

Keywords: Football, Society, Sociological analysis, Cultural integration, Social contract, Economic impact, Global sports, Fanaticism, Sports and politics, Soccer balls, Sports economics, International competitions.

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЗНАЧЕНИЯ ФУТБОЛА В ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА

Аннотация. В статье глубоко исследуется роль футбола в обществе и его социологические аспекты. В статье анализируются физические, культурные,

экономические и социальные последствия футбола. Рассмотрена роль футбола в объединении людей разных национальностей и рас, а также его значение в формировании национальной и местной идентичности. С экономической точки зрения обсуждаются положительные и отрицательные последствия футбола для местной и мировой экономики. При этом анализируются конфликты и социальные проблемы, которые могут возникнуть вокруг футбола, в том числе расизм и насилие. В статье подчеркивается необходимость рассматривать футбол не только как вид спорта, но и как широкое социальное явление и подчеркивается важная роль этой игры в обществе. Анализ и проблемы, представленные в статье, помогут нам лучше понять роль футбола как сложной социальной системы.

Ключевые слова: Футбол, Общество, Социологический анализ, Культурная интеграция, Общественный договор, Экономическое воздействие, Глобальный спорт, Фанатизм, Спорт и политика, Футбольные мячи, Экономика спорта, Международные соревнования.

Futbolning jamiyat hayotidagi roli juda keng va ko'p qirralidir. Ushbu sport turi dunyo bo'ylab millionlab odamlarni o'ziga jalb qiladi va keng miqyosli ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy va hatto siyosiy ta'sir ko'rsatadi. Quyida futbolning jamiyat hayotidagi ba'zi muhim aspektlari haqida batafsilroq ma'lumot beriladi.

Madaniy Integratsiya

Futbol turli xil madaniy va etnik guruhlar o'rtasida dialog va o'zaro tushunishni yaratish imkoniyatini beradi. U odamlarni bir maydon atrofida birlashtirib, ularning turli farqlaridan qat'i nazar, umumiy qiziqishlari va hissiyotlari atrofida jiplashishiga yordam beradi. Masalan, xalqaro turnirlar va klub musobaqalari orqali futbol global madaniyatning bir qismiga aylanib, turli mamlakatlar va madaniyatlar o'rtasidagi chegaralarni yo'q qilishda yordam beradi.

Ijtimoiy Kelishuv

Futbol, ijtimoiy kelishuv va hamjihatlikni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Stadionlarda va televizor qarshisida birga futbol tomosha qilish, turli ijtimoiy tabaqalardan kelgan odamlar o'rtasida umumiy tuyg'ularni shakllantiradi va jamoatchilik ruhini kuchaytiradi.

Futbol musobaqalari vaqtida ko'rinadigan milliy g'urur hissi, ayniqsa milliy jamoalar o'ynayotganda, butun mamlakatni birlashtirishi mumkin.

Iqtisodiy Ta'sir: Futbol, iqtisodiy jihatdan ham katta ta'sir ko'rsatadi. Professional futbol klublari va xalqaro turnirlar mahalliy va global iqtisodiyotga sezilarli daromad keltiradi. Bular orasida chipta sotish, stadionlarni modernizatsiya qilish, turizm, sport mahsulotlarining savdosi va reklama kiradi. Jahon Chempionati kabi yirik turnirlar mezbon mamlakatlar uchun katta iqtisodiy foyda keltirishi mumkin, chunki bu tadbirlar ko'plab turistlarni jalb qiladi va mahalliy bizneslarni rivojlantiradi.

Salbiy Ta'sirlar: Shunga qaramay, futbol atrofida salbiy hodisalar ham yuz berishi mumkin. Masalan, futbol musobaqalari vaqtida ko'pincha zo'ravonlik holatlari, irqchilik va ksenofobiya kabi muammolar kuzatiladi. Ba'zi hollarda futbol ishqibozlarining ortiqcha fanatizmi jamoatchilik tartibini buzishi va ijtimoiy ziddiyatlarni kuchaytirishi mumkin.

Siyosiy Arena: Futbol shuningdek, siyosiy arenada ham muhim rol o'ynaydi. Hukumatlar futbol orqali milliy birlikni targ'ib qilish va xalqaro sahnada o'zlarining imijini yaxshilashga harakat qiladilar. Shu bilan birga, ba'zan futbol, hukumatlar tomonidan ichki muammolarni yashirish yoki siyosiy g'oyalarni ilgari surish vositasi sifatida ishlatilishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, futbol faqat o'yin emas, balki keng ko'lamlı ijtimoiy hodisa hisoblanadi. U jamiyatning turli sohalariga chuqur ta'sir ko'rsatadi va bu ta'sir, ijobiy yoki salbiy, uning global ommabopligi bilan bog'liqdir. Futbol orqali jamiyatlar o'zlarini ifoda etishadi, bir-birlari bilan muloqot qilishadi va o'zaro ta'sirlanishadi. Futbol o'yini butun dunyo bo'ylab keng tarqalgan va sevib o'ynaladigan sport turlaridan biri hisoblanadi. Ushbu o'yin nafaqat jismoniy faoliyat sifatida, balki madaniy va ijtimoiy hodisa sifatida ham muhim o'rin tutadi. Futbol, turli xil ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy fonlarga ega odamlarni birlashtiruvchi kuchga ega bo'lib, u jamiyat hayotidagi muhim o'rinlardan birini egallaydi.

Integratsiya vositasi sifatida futbol: Futbol, turli millat va irq vakillarini birlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu o'yin orqali odamlar bir-birlarining madaniyatini tushunish va qadrlash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Immigrantlar va etnik ozchiliklar o'zlarini jamiyatning bir qismi sifatida his qilishlari uchun futbol muhim vosita bo'lishi mumkin. Futbol maydonlari, turli etnik guruhlarining vakillari bir-biriga qarshi va birgalikda o'ynashi orqali, ularning integratsiyasini rag'batlantirishi mumkin.

Ijtimoiy ta'sirlar: Futbol, aholi orasida salomatlik va jismoniy tarbiya tushunchalarini ommalashtiradi. Muntazam jismoniy mashqlar stressni kamaytirish, ruhiy salomatlikni yaxshilash va umumiy hayot sifatini oshirishga yordam beradi. Futbol fanatlari orasida ommaviy hayajon va birlik hissi yuzaga keladi, bu esa ijtimoiy bog'liqlik va bir-biriga bo'lgan ishonchni oshiradi.

Iqtisodiy ta'sir: Futbol, mahalliy va global miqyosda iqtisodiyotga katta ta'sir ko'rsatadi. Stadionlar, sport inshootlari, turizm va tovarlar sotilishi orqali yirik daromadlar yaratiladi.

Yirik musobaqalar, masalan, Jahon Chempionati kabi tadbirlar, mezbon mamlakatlarning turizm sektorini jonlantiradi va ish o'rinlari yaratishga hissa qo'shadi.

Madaniy ta'sir: Futbol, milliy va mahalliy identitetlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, milliy terma jamoalar o'z mamlakatlarini xalqaro maydonda vakillik qilish orqali milliy g'urur va birlik hissini mustahkamlashga yordam beradi. Futbol madaniyati, fanatizm va raqobat kabi tushunchalarni ham o'z ichiga oladi, bu esa turli xil ijtimoiy dinamikalarni yoritadi.

Konfliktlar va ijtimoiy muammolar: Futbol, shuningdek, ijtimoiy ziddiyatlar va nasizm, irqchilik kabi salbiy hodisalar yuzaga kelishiga ham sabab bo'lishi mumkin. Bu kabi holatlar, sport muhitida yuzaga kelgan ziddiyatlarni hal qilishda yangi yondashuvlarni talab qiladi. Stadionlar va o'yinlar, ba'zan zo'ravonlik va tartibsizliklarning markaziga aylanishi mumkin, bu esa jamoatchilik xavfsizligi va tartibini ta'minlashda qo'shimcha choralar ko'rishni talab etadi.

Futbol jamiyat hayotidagi muhim rol o'ynaydi va uning har bir jihati turli sotsiologik o'rganishlarga arziydi. Bu sport turi orqali jamiyatning ko'plab muammolari va imkoniyatlari ko'zga tashlanadi, shuning uchun futbolni faqat o'yin sifatida emas, balki keng ijtimoiy hodisa sifatida qarash kerak.

Futbol uyini tarixi va qoidalari

Futbol (inglizcha: *football*; *foot* — „oyoq“, *ball* — „to'p“) — sport o'yini. O'yindan maqsad-to'pni raqib darvozasiga kiritish. Bunga har bir jamoadagi darvozabon xalaqit berishga

intiladi, unga o'z darvozasi yaqinidagi jarima maydonchasi ichida to'pga qo'l bilan teginish ruxsat etilgan. Boshqa barcha o'yinchilarga, shuningdek o'z jarima maydonchasidan tashqariga chiqqan darvozbonga ham bunday huquq berilmagan.

To'p uchun kurashda chalib yiqitish, raqibga zarba berish kabi kuch ishlatishlar ta'qiqlanadi.

Agar o'yinchi to'pga qo'lidan tashqari tanasining istalgan boshqa yeri (odatda oyog'i) bilan istalgan vaqtda zarba bera oladigan holatda bo'lsa, o'yinchi to'pni egalladi, deb hisoblanadi.

Odatda futbol to'gri to'rtburchak shaklidagi maydonda o'ynaladi. Har bir jamoa 11 futbolchidan (10 ta o'yinchi va bitta darvozbong) tashkil etiladi. Alohida bir futbol o'yini match, deb atalib, har biri 45 daqiqa davom etuvchi taymlardan iborat bo'ladi. Birinchi va ikkinchi taymlar orasida jamoalar o'rin almashishadi.

Bundan tashqari shunday futbol turlari borki, ulardagi o'yinchilar soni kamroq bo'lishi mumkin — jumladan plyaj futboli (qumda o'ynaladi), mini-futbol (maxsus qoplamali zalda o'ynaladi), mahalla futboli (har qanday maydonda har qancha o'yinchilar bilan o'ynaladi).

Darvozalar hajmi maydon hajmiga mutanosib bo'ladi. Futbol ikki darvoza (7,32 x 2,44 m) li maxsus maydon (90—120 x 45—90) da to'p bilan jamoa bo'lib o'ynaladi. Futbol to'pining og'irligi 410—450 g, aylana diametrining uzunligi 68—70 sm, o'yinning asosiy vaqti 90 daqiqa (45 daqiqadan 2 bo'lim, 12—15 daqiqa tanaffus).

Futbolga o'xshash o'yinlar miloddan avvalgi Misr va Sharq mamlakatlarida ma'lum bo'lgan, keyin Yevropaga o'tgan. 1848-yilda Buyuk Britaniyadagi Cambridge universiteti o'qituvchilari futbolning dastlabki zamonaviy qoidalarini ishlab chiqishgan. 1857-yilda shu mamlakatdagi Sheffild shahrida ilk futbol klubi tashkil etilgan. 1863-yilda Angliya futbol uyushmasi tuzilib, futbol qoidalari tasdiqlangan. 18-asrning oxiri — 19-asrning boshlarida Yevropa va Janubiy Amerika davlatlarida ham futbol uyushmalari tashkil kilindi. 1896-yil futbol olimpiada o'yinlari dasturiga kiritildi. 1904-yilda xalqaro futbol federatsiyasi — FIFA tuzildi. Futbol Braziliya, Germaniya, Italiya, Argentina, Buyuk Britaniya kabi davlatlarda keng rivojlangan.

O'zbekistonda 20-asr boshlaridan zamonaviy futbol qoidalari asosida o'yinlar o'tkazilgan. 1912-yilda Qo'qonda birinchi futbol jamoasi tuzildi. Keyinroq Farg'ona, Samarqand, Toshkent, Andijon, Namangan shaharlarida ham futbol jamoalari paydo bo'ldi. 20-asrning 20-yillaridan mamlakatimizda turli toifadagi musobaqalar (1937-yildan O'zbekiston birinchiligi) muntazam ravishda o'tkazila boshlandi. 1956-yilda Toshkentda "Paxtakor" jamoasining tashkil etilishi va shu nomdagi stadion qurilishi respublikada futbolning rivojlanishiga turtki bo'ldi. 20-asrning 80-yillaridan O'zbekistonda futbolchilarning yangi avlodini tarbiyalashga kirishildi.

Futbol to'pi

Futbol to'pi futbolda o'ynaluvchi sharsimon to'pdir. Futbol qoidalariga ko'ra to'pning aylanasi 68-70 sm, massasi 410—450 g, ichki havo bosimi 55-80 kPa, usti charm yoki shunga o'xshash material bilan qoplangan bo'lishi zarur. Futbol to'plarini bir qolipga keltirish 1863-yilda, to'plarining qanday bo'lishi haqidagi qoidalar joriy etilishi bilan boshlandi. 1872-yili bu qoidalarga o'zgartirishlar kiritildi. Hozirgi to'plar 32 yoqli sharsimon ikosaedr shaklidir, ulardan 12 tasi muntazam beshburchak, 20 tasi muntazam oltiburchakdir.

Futbol to'plari avvalboshda bir rangli: jigarrang, oq bo'lgan. 1960-larda oq-qora televideniye'dagi futbol matchlari efirlari uchun to'plar oq-qora rangga bo'yala boshlandi. Rangli televideniye yoyilishi bilan bu odat keraksiz bo'lib qolib, endilikda to'plar har xil ranglarga bo'yalmoqda.

1959-yilda tashkil etilgan O'zbekiston futbol federatsiyasi 1992-yilda (keyin 2001-yilda) qayta ro'yxatdan o'tdi. 1992-yildan futbol bo'yicha O'zbekiston milliy chempionati va kubogi, turli toifadagi musobaqalar o'tkazib kelinyapti, futbol jamoalarining xalkaro uchrashuvlarda ishtirok etishi ta'minlanayapti. Vazirlar Mahkamasining „O'zbekiston Respublikasida futbolni yanada rivojlantirish tadbirlari to'g'risida“ (1993-yil 18-mart) hamda „O'zbekistonda futbolni rivojlantirishning tashkiliy asoslari va prinsiplarini tubdan takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida“ (1996-yil 17-yanvar)gi qarorlari futboldagi yutuqlarga zamin yaratdi.

FIFA Jahon chempionati

FIFA Jahon kubogi, odatda oddiygina **Jahon kubogi** deb ataladi, bu sportning global boshqaruv organi bo'lgan *Xalqaro futbol federatsiyasi* (FIFA) a'zolarining katta erkaklar terma jamoalari tomonidan o'tkaziladigan xalqaro futbol musobaqasi. Chempionat 1930 yilda o'tkazilgan ilk turnirdan boshlab har to'rt yilda bir marta o'tkazib kelinmoqda, 1942 va 1946 yillarda Ikkinchi jahon urushi tufayli o'tkazilmagan.

2022-yilgi futbol bo'yicha jahon chempionati (arabcha: *كأس العالم كأس 2022*, inglizcha: *2022 FIFA World Cup*) 2022-yilda Qatar maydonlarida o'tkaziladigan Futbol bo'yicha jahon chempionati tartib bo'yichi 22-turnir hisoblanadi. Ushbu musobaqa 2022-yilning 20-noyabridan 18-dekabriga qadar o'tkazilishi rejalashtirilgan. Bu arab dunyosida o'tkaziladigan birinchi jahon chempionati hisoblanadi. Bundan tashqari 2002-yilda Janubiy Koreya va Yaponiyada o'tkazilgan turnirdan keyin Osiyoda o'tkazilgan ikkinchi Jahon chempionati bo'ladi.

Ushbu turnir 32 ta jamoa ishtirokidagi oxirgi jahon chempionati bo'lib, 2026-yilda AQSh, Meksika va Kanadada o'tkaziladigan 23- turnirda ishtirokchilar soni 48 taga ko'payishi rejalashtirilgan. Qatarda yoz jazirama issiq bo'lganligi sababli, bu jahon chempionati noyabr oyining oxiridan dekabr oyining o'rtalariga qadar o'tkaziladi, bu esa may, iyun yoki iyul oylarida o'tkazilmaydigan birinchi turnir hisoblanadi.

Futbol tarixida eng yaxshi futbolchilar: Futbol tarixida eng yaxshi futbolchilarni tanlash har doim subjektiv bo'lgan, biroq ba'zi futbolchilar o'z o'yinlari bilan butun dunyo bo'ylab tan olingan va ulug'vorlik statusiga erishgan. Quyida futbol tarixida eng yaxshi deb hisoblanadigan ayrim futbolchilarni keltiraman:

1. Pelé (Edson Arantes do Nascimento) – Braziliya. Uch marta Jahon Chempionati g'olibi (1958, 1962, 1970) va ko'plab gol urish rekordlari egasi. Pelé ko'pincha tarixdagi eng yaxshi futbolchi deb hisoblanadi.

2. Diego Maradona – Argentina. 1986 yilda Jahon Chempionatida Argentina jamoasini g'oliblikka olib borgan va "Qo'l bilan urilgan gol" hamda "Asrning goli" kabi tarixiy voqealarni yaratgan.

3. Lionel Messi – Argentina. U o'z faoliyati davomida bir nechta "Oltin to'p" mukofotlarini qo'lga kiritdi va ko'plab klub va individual rekordlarni o'rnatdi, xususan, Barcelona va Argentina milliy jamoasi uchun.

4. Cristiano Ronaldo – Portugaliya. U ham bir nechta "Oltin to'p" mukofotlari sohibi va ko'plab gol urish rekordlarini o'rnatgan. Ronaldo, shuningdek, klub va milliy jamoa darajasida muvaffaqiyatli faoliyat yuritgan.

5. Johann Cruyff – Niderlandiya. U "Total Football" uslubining asoschilaridan biri sifatida tanilgan va o'zining futbolchilik va murabbiylik faoliyati bilan katta ta'sir qoldirgan.

6. Zinedine Zidane – Fransiya. U 1998 yilgi Jahon Chempionatida Fransiyaning g'alabasiga muhim hissa qo'shgan va o'zining nafis o'yin uslubi bilan mashhur.

7. Franz Beckenbauer – Germaniya. U futbol tarixidagi eng yaxshi himoyachilardan biri sifatida tanilgan va "libero" pozitsiyasini takomillashtirgan.

8. Ronaldinho – Braziliya. Uning texnikasi va futbol maydonidagi ijodkorligi uning o'yinlarini tomosha qilishni juda maroqli qiladi.

9. Michel Platini – Fransiya. U 1980-yillarda o'zining ajoyib o'yin ko'rsatkichlari bilan Yevropa futbolida dominanta bo'lgan.

10. Paolo Maldini – Italiya. Uzoq yillar davomida dunyoning eng yaxshi himoyachilari qatorida bo'lgan va AC Milan hamda Italiya milliy jamoasi bilan bir qator muvaffaqiyatlarga erishgan.

Bu ro'yxat shubhasiz sub'ektivdir va futbol tarixida juda ko'p boshqa ajoyib futbolchilar ham mavjud. Har bir muxlis o'z davrining eng yaxshilarini tanlashi mumkin, va bu futbolning go'zalligidir – u doimo muxokama va taqdirlovga imkon beradi.

Xulosa

Futbol, shubhasiz, global miqyosda katta ijtimoiy ta'sirga ega bo'lgan sport turi hisoblanadi.

U turli millat va irqdagi odamlarni birlashtiruvchi kuch sifatida xizmat qiladi, jamiyatlarni integratsiya qilishda muhim rol o'ynaydi, va madaniy hamda milliy identitetlarni shakllantirishda yordam beradi. Iqtisodiy jihatdan esa, futbol turizmni rivojlantirish, ish o'rinlari yaratish va umumiy iqtisodiy faollikni kuchaytirishda muhim o'rin tutadi. Futbolning jamiyatdagi rolini chuqurroq tushunish uchun uni faqat sport o'yini sifatida emas, balki keng ko'lamli ijtimoiy hodisa sifatida qarash va uni shu asosda tahlil qilish muhimdir. Bu, o'z navbatida, futbolni yanada inklyuziv va jamiyat uchun foydali qilish yo'llarini topishga yordam beradi.

REFERENCES

1. Giulianotti, R. (2005). *Sport: A Critical Sociology*. Polity.
2. Goldblatt, D. (2006). *The Ball is Round: A Global History of Football*. Penguin Books.
3. Foer, F. (2004). *How Soccer Explains the World: An Unlikely Theory of Globalization*. Harper Perennial.
4. Hognestad, H. K. (2009). "The World at Their Feet: Professional Football and International Labor Migration." *Journal of Sport & Social Issues*, 33(3), 263-284.
5. King, A. (2003). "The European Ritual: Football in the New Europe." Routledge.
6. Deloitte. (2020). "Annual Review of Football Finance 2020." [Link](#)
7. FIFA. (2018). "FIFA World Cup Russia 2018: Sustainability Report." [Link](#)